

Aleksandra Golubović

FILOZOFIJA ODGOJA

Doc. dr. sc. Aleksandra Golubović

UDK: 1:37.03[(3)+"19"]

Pregledni rad

Neupitno je da svaki čovjek želi postati potpuno autonomna i zreła osoba, tj. ostvariti se na što je moguće potpuniji način. Da bi to postigao treba se obrazovati, odnosno, potreban mu je odgoj i obrazovanje. Disciplina koja se njima bavi je filozofija odgoja. Čime se točno filozofija odgoja bavi i koji su joj glavni ciljevi? Kako se shvaćala nekad, a kako je shvaćamo danas? Treba li u pristupu odgoju i obrazovanju staviti naglasak na intelektualni ili moralni odgoj? U ovom radu pokušat ćemo pronaći odgovore na postavljena pitanja te vidjeti u kojoj se mjeri filozofija odgoja kako su je shvaćali antički filozofi razlikuje od suvremene filozofije odgoja. Pri tom ćemo uglavnom slijediti promišljanja dvojice filozofa koji se s osobitim interesom posvećuju upravo ovoj tematici. Riječ je o Milanu Poliću i Johnu Deweyu.

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, ciljevi odgoja, intelektualni i moralni odgoj.

Uvod

Svaki čovjek rađa se nepismen i bez znanja temeljnih računskih operacija. Bez znanja čovjek ne bi mogao opstati, a da bi došao do znanja potrebnog za život treba se obrazovati. Učenje, tj. stjecanje znanja, svakako možemo ubrojiti među temeljne čovjekove potrebe. Prvotna znanja svatko može steći već u krugu obitelji. Riječ je, dakako o osnovnim znanjima, koja se uvelike temelje na iskustvu, a za nadogradnju je zadužen cjelokupni obrazovni sustav (koji započinje već od vrtića, a traje do završetka školovanja) kao i društvo u cjelini. Stjecanje znanja, složit ćemo se, upućuje na učenje kao cjeloživotni proces, budući da je čovjek uvijek otvoren ka stjecanju novih spoznaja, a i činjenica je da je želja za znanjem neiscrpna. Čovjekova je konačna svrha, u tom smislu, ostvariti se na što je moguće potpuniji način, tj. postati potpuno ostvarena osoba. Što to konkretno znači?

To znači da je cilj čovjekova života, općenito govoreći, postati autonomna i zrela osoba. To, drugim riječima znači, da će čovjek nastojati ostvariti samog sebe kroz, u prvom redu, zadovoljenje svojih temeljnih egzistencijalnih potreba (polazeći od bioloških, tjelesnih, psiholoških, društvenih, duhovnih i dr.). U tom smislu, smatra se osobito značajnim razviti u čovjeku one sposobnosti po kojima se on izdvaja u odnosu na druga živa bića. Posebnost je čovjeka, slažu se gotovo svi, upravo u razvoju i usavršavanju njegovih intelektualnih i moralnih sposobnosti.

Osobito se naglašava važnost intelektualne i moralne ili etičke dimenzije zato što su intelektualne i etičke vrline upravo one koje nas čine više čovjekom. Čovjek je biće, koje se upravo po intelektualnoj i moralnoj dimenziji razlikuje od svih ostalih bića. Filozofija odgoja bavi se promišljanjima o biti odgoja, odnosno pokušava odrediti koji su glavni ciljevi odgoja i obrazovanja. Možda bi u tom smislu bilo primjerenije govoriti o edukaciji, s obzirom da ta riječ, tj. složenica, u sebi uključuje/podrazumijeva odgoj i obrazovanje (i ne zahvaća nužno samo institucionalnu razinu). Time se, dakle, naša rasprava ne ograničava samo na obrazovni (i odgojni) sustav u školama, nego se može nadovezati na promišljanja o odgoju u širem smislu (npr. odgoj kao cjeloživotni proces i sl.). Filozof koji se u nas s osobitim interesom bavio ovim područjem je Milan Polić. Njegova su razmišljanja uvelike zastupljena u ovom radu. Također su zastupljena promišljanja istaknutog američkog filozofa odgoja, Johna Deweya.

1. Filozofija i filozofija odgoja

Mnogi su autori, filozofi, pedagozi, psiholozi i drugi stručnjaci promišljali o temi obrazovanja, odnosno, odgoja i obrazovanja. Tako možemo slijediti povijesni put promišljanja te tematike, polazeći od razmišljanja (teza) usko vezanih za određene filozofske discipline poput metafizike i epistemologije. Kasnije se rasprava više fokusirala na promišljanja o ljudskom djelovanju, odnosno etici, budući se etika bavi podrijetlom, motivima, normama i svrhama etičkog djelovanja i prosuđivanja, te na filozofiju politike budući da je država

jedan od glavnih aktera kada je riječ o osmišljavanju i realizaciji odgoja i obrazovanja (filozofija politike je osobito važna s obzirom na cilj obrazovanja koji se očituje u formiranju osobe kao autonomnog građanina). Mogli bismo reći da je i danas jedna od glavnih briga države voditi računa o obrazovnom sustavu (od najnižeg do najvišeg stupnja). Danas je općeprihvaćeno mišljenje da su etika i filozofija politike najuže povezane s filozofijom odgoja. Zašto? Zato jer su pitanja o ciljevima, metodama, vrstama, programu i provedbi odgoja u primarnom smislu vezani za etiku i filozofiju politike, a u dugotnom smislu uz metafiziku i epistemologiju.

Kada je riječ o filozofima odgoja i tu imamo specifičnu situaciju. U povijesti su određeni filozofi samo usputno pisali i komentirali odgoj i obrazovanje dok su neki ciljano pisali upravo o toj temi. Primjerice, već u Platonovoj *Državi* nalazimo detaljan opis načina na koji se djeca i mladi trebaju obrazovati (i odgajati). Djelo *Emil ili o odgoju*, J.J. Rousseau-a svakako predstavlja jedno od klasika napisanih na tom području. U suvremeno doba spominje se John Dewey kao najznačajniji filozof koji se sustavno bavio filozofijom odgoja.

U filozofiji odgoja, dakle, s jedne strane možemo pratiti povijesni razvoj same discipline, dok s druge možemo raspravljati o mnogo konkretnijim pitanjima, poput - što je uopće odgoj, kako ga treba shvatiti, tko su glavni akteri odgoja, kako se čovjek može i treba odgajati, koje su svrhe, ciljevi i metode odgoja i dr. Dakle, kada je riječ o filozofiji odgoja nezaobilazno je govoriti o odgajatelju/učitelju, odgajaniku/učeniku i državi (vlasti). Odgoj i obrazovanje nije niti moguće zamisliti bez ova tri čimbenika. Odgajatelj je onaj koji je zadužen za odgajanje (i obrazovanje) odgajanika, a on to najčešće čini u skladu s „državnom politikom“. Tu u prvom redu mislimo na činjenicu da je dotično ministarstvo zaduženo za kreiranje i provedbu cjelokupnog obrazovnog sustava i da ono uvelike diktira što i kako će se učiti, te s kojim ciljem. U tom smislu uvijek je moguća i manipulacija. Ako želimo govoriti o današnjoj situaciji u odgoju i obrazovanju, onda moramo primijetiti da je odgojna komponenta prilično zanemarena (kada je riječ o školskom sustavu), odnosno da je tendencija da se naglasak u edukaciji stavi gotovo isključivo na

obrazovanje (intelektualni razvoj pojedinaca, a posljedično i društva). Često je prisutan stav da nije zadaća škole odgajati, odnosno vršiti odgojni utjecaj, na primjerice, učenike i studente jer odgoj je svatko trebao donijeti od kuće. Također se postavlja pitanje je li dopušteno, odnosno poželjno odgajati ukoliko se sam odgoj shvaća kao svojevrsno mijenjanje čovjekova karaktera ili karakternih crta za koje se pretpostavlja da ih ovaj posjeduje. Nadalje, važno je saznati na koji način je to moguće činiti. Moguće je da će neki stručnjaci smatrati da je odgojno djelovanje gotovo nepoželjno (jer bi to bilo direktno zadiranje u čovjekov karakter i pitanje je tko se u to ima pravo miješati). Tako npr. kada profesor etike prezentira neku temu iz područja etike pitamo se je li njegov zadatak samo navesti, opisati, te objasniti sve aspekte određenog etičkog pristupa (problema i mogućih rješenja), bez usmjeravanja učenika na stav koji trebaju zauzeti, ili je dobro da profesor iskazuje vlastiti stav o određenoj etičkoj teoriji i pristupu? U novije vrijeme smatra se da treba prepustiti učeniku ili studentu da odabere konačno rješenje, dok je profesorov zadatak predstaviti opcije koje su na raspolaganju. Ponekad se javlja poteškoća u pronalaženju odgovarajućeg načina na koji bi se na učenike ili studente prenosile određene vrijednosti ili poticali vrijednosni stavovi, ali to je već drugo pitanje.

2. Definicija odgoja i filozofije odgoja

Teško je jasno i sažeto definirati filozofiju odgoja. U prvom redu zbog toga jer već i sama definicija odgoja predstavlja poteškoću. Na što točno mislimo kada kažemo odgoj? Čini se da odgovor ne može biti jednoznačan. Neki kada čuju riječ odgoj misle na ono što roditelji, profesori, škole i fakulteti čine kako bi odgojili mladež, odnosno na aktivnosti vezane za odgoj. Pod odgojem možemo podrazumijevati ono što se događa djetetu, tj. proces odgajanja. Odgoj možemo shvatiti i kao rezultat koji se dobiva na kraju odgojnog puta – a to je zrelo odgojeno biće. Moguće ga je shvatiti i kao disciplinu odgajanja koja studira sve prethodno navedeno.

Čini se da ne postoji niti jedinstvena i općeprihvaćena definicija filozofije odgoja. Jedan od razloga je sigurno taj što se njome ne bave samo i isključivo filozofi. Pojam odgoja je dakle, višeznačan pojam koji je teško definirati. Različiti stručnjaci (pedagozi, psiholozi, filozofi – koji se nadalje mogu dijeliti na etičare, antropologe, epistemologe, filozofe politike i dr.) različito će je definirati upravo zbog toga što joj prilaze s različitih aspekata/perspektiva. Tako će primjerice filozofiju odgoja pedagozi smatrati svojim povlaštenim područjem. Milan Polić primjećuje: „*To naročito vrijedi tamo gdje, kao što je to slučaj u nas, pedagogija sebe predstavlja posebnom znanošću u sustavu znanosti i to kao opću znanost o odgoju koja ne samo da izučava odgojne fenomene, nego otvoreno pretendira na to da bude 'normativna znanost' o odgoju, tj. 'znanost i o onome što jest i o onome što bi tek trebalo biti'*“.¹ M. Polić zamjera pedagogima što su filozofiju odgoja pisali prepisujući „nefilozofski iz povijesti filozofije ono što se odnosilo na odgoj“.² U filozofiji odgoja opisuje se, s jedne strane, sam fenomen odgoja, dok se s druge strane, ujedno pokušavaju pronaći temelji na kojima počivaju „propisi“ o tome kako bi odgoj trebao izgledati. Ukratko, filozofija odgoja je disciplina koja propituje bit odgoja. Dakle, deskriptivni dio odnosi se na otkrivanje i sistematiziranje različitih vrsta činjenica, generalizacije i eksplanatorne teorije koje se odnose na odgojne aktivnosti, proces odgajanja, kao i na krajnje rezultate. Normativni dio sastoji se od sudova ili propozicija o ciljevima i vrednotama na koje odgojne aktivnosti i sam proces odgoja trebaju usmjeravati, odnosno, kojemu treba težiti. Također se odnosi na principe koje treba poštovati ili implementirati, metoda koje se trebaju koristiti, kurikulum koji treba slijediti i načina izvođenja koji se treba usvojiti. Čini se da iz samih činjenica o tome kakav je odgoj ne proizlazi (ili barem ne proizlazi nužno) kakav bi odgoj trebao biti. Može li deskripcija ujedno označiti i preskripciju, problem je o kojem se i danas raspravlja. Odnosno pitamo se može li filozofija odgoja iz domene opisivanja prijeći u domenu normiranja? To će pitanje, zasigurno još dugo ostati otvoreno, budući da o njemu postoji mnoštvo suprotstavljenih teza,

1 Milan POLIĆ, *K filozofiji odgoja*, Zagreb, 1993., str. 9.

2 Usp. isto.

stajališta i uvjerenja. Osim pedagoga, i psiholozi će tvrditi kako su stručnjaci za filozofiju odgoja. Oni daju dragocjene informacije o psihološkom aspektu čovjeka vodeći računa o dobnim razlikama, te su njihova saznanja od izuzetne pomoći odgajateljima.

U filozofiji odgoja govorimo, dakle, o dvije vrste dispozicija, tj. sposobnosti koje kod čovjeka treba razviti i usavršiti, a to su urođene i stečene. Filozofija odgoja bavi se ovom drugom vrstom, odnosno, mogućnošću formiranja određenih karakternih crta. U tom smislu aktivnost i proces odgoja odnosi se na stjecanje onih sposobnosti ili karakternih crta koje su poželjne za odgajnika (bilo da ih pokušava usavršiti roditelj, profesor ili sam odgajnik). Filozofija odgoja bavi se krepostima, odnosno vrlinama (izvršnostima) o kojima su govorili već Platon i Aristotel. Ona označava prijenos ili stjecanje vrlina pomoću korištenja različitih tehnika, kao npr. instrukcije, treniranja, studiranja, vježbanja, vođenja, discipline itd. Može se također govoriti o informativnom ili formativnom djelovanju. Pitanje koje je u toj domeni legitimno postaviti je sljedeće: treba li filozofija odgoja imati samo informativni utjecaj na one koje odgaja ili je njezina zadaća i formiranje osobnosti (karaktera onih koje odgaja)?

3. Filozofija odgoja kroz povijest

Razvoj filozofije odgoja možemo pratiti gotovo od samog nastanka filozofije. No, u ovom dijelu želimo istaknuti samo neke filozofe koji su promišljali bit odgoja i čiji su originalni stavovi potakli mnoge rasprave na tom području. Prvim „filozofima odgoja“, odnosno prvim prosvjetiteljima, smatramo već sofiste.³ Oni su prvi uvidjeli važnost odgoja (i obrazovanja) za razvoj pojedinca. Kod sofista se odgoj svodio na zadovoljavanje potreba građana za stjecanjem znanja, sposobnosti i vještina koje su im potrebne da bi se što bolje snašli u životu (što više znanja imaju to će im više poslova biti na raspolaganju, tj. to će više poslova moći raditi). Znanje je u to vrijeme bilo veoma cijenjeno jer što je čovjek imao više znanja to je bio na višoj poziciji u društvu, te ga je ono više cijenilo. Sofisti su

3 Više o tome vidi u: *isto*, str. 23-29.

putovali iz grada u grad i davali poduke. Pripisuje im se utemeljenje govorničkih vještina, zatim, vještine uvjeravanja kao i vještine dokazivanja koje su bile potrebne i dobrodošle kako bi pojedinac mogao sudjelovati u javnom i političkom životu svoje sredine. Osobite zasluge pripisuju im se zbog nastojanja da svo znanje podvrgnu racionalnom propitivanju. Milan Polić izdvaja jednu važnu činjenicu s obzirom na njihovo bavljenje odgojem. „*Iako nisu propitivali bit i smisao odgoja, sofisti su svojim pristupom odgoju omogućili da odgoj uskoro postane predmetom filozofskog interesa*“.⁴ Njihov suvremenik Sokrat također je isticao presudnu ulogu odgoja.⁵ Njegov je stav bio da - filozofija ima ulogu odgajateljice. Njegova metoda dolaska do znanja, tj. istine - tzv. majeutika, i danas se uvelike koristi u školama i na fakultetima (u većoj ili manjoj mjeri i možda donekle modificirana). Može se reći da njegova metoda predstavlja svojevrsan put ka usavršavanju čovjekovih intelektualnih (i etičkih) vrlina. Naglašavao je važnost traženja i otkrivanja istine jer je čvrsto vjerovao da će znanje čovjeku pomoći ne samo da postane moralan nego će potaknuti i njegov samoodgoj. Poznato je kako je Sokrat zastupao stav da je znanje krepost, dakle, tko zna i moralno će se uzorno ponašati (djelovati). U skladu s time, tko griješi, griješi iz neznanja i upravo zbog tog razloga se nemoralno ponaša. „*No za razliku od sofista, Sokrat se odgojem ne samo bavio već ga je i promišljao. On je otvorio pitanja o svrsi, sadržaju i načinu odgoja koji će se mnogo oštrije postaviti kod Platona, pokazujući sve proturječnosti i opasnosti odgovora koje su se kod Sokrata mogle tek naslutiti*“.⁶ Platon je svakako jedan od „divova“ filozofije odgoja.⁷ Uz filozofiju politike koju temeljito analizira i prikazuje u svom djelu *Država*, u istom djelu također možemo saznati i mnoge detalje vezane uz njegova promišljanja o biti odgoja. Tako npr. izlaže pojedine faze odgoja, propisuje što se (koje predmete i na koji način) treba učiti u kojoj fazi, zatim komentira sadržaje određene materije i govori o štetnosti koju ovi mogu imati na odgoj djece i mladeži.

4 *Isto*, str. 29.

5 Više o tome vidi u: *isto*, str. 31-40.

6 Usp. *isto*, str. 41.

7 Više o Platonovom promišljanju odgoja vidi u: *isto*, str. 41-52.

Također ukazuje na nužnost uklanjanja nekih sadržaja. Može se reći da je Platon odgoj vidio kao sredstvo kojim će ostvariti svoju ideju idealne države, tj. sredstvo za formiranje idealnog građanina. Kada je riječ o cilju odgoja, njegov je stav jasan. Nije cilj odgoja odgojiti osobu u prvom redu kao pojedinca, nego učiniti od njega autonomnog građanina, koji će ponajprije služiti društvu, odnosno državi. U tom smislu njegova je filozofija odgoja zapravo vrlo sofisticirani oblik manipulacije.⁸ Platonov učenik Aristotel osobito se istaknuo svojom etičkom teorijom. U *Nikomahovoj etici* govori o dvije vrste kreposti ili vrlina, izdvajajući na taj način čovjekovu intelektualnu i moralnu dimenziju. Navodi pojedine vrline iz svake skupine i daje upute o tome na koji način ih čovjek može razviti i usavršiti. Dakle, od Aristotela nadalje možemo govoriti o intelektualnom i moralnom odgoju koji se i danas najviše naglašavaju. Cjelokupno obrazovanje i odgoj temelje se zapravo na razvoju i usavršavanju čovjekovih intelektualnih i moralnih sposobnosti. Pitanje je samo koje su sposobnosti važnije. Aristotel je svojevremeno smatrao da je upravo razum taj koji usmjerava volju na moralno djelovanje, dakle, čini se kako u tom smislu nema napetosti između dviju vrsta sposobnosti.⁹ Danas uglavnom prevladava mišljenje kako su ključne sposobnosti upravo intelektualne i stoga je cjelokupan obrazovni sustav fokusiran prvenstveno na njihovo usavršavanje. Campanella i Morus, pišući svoja glavna djela, tj. izlažući svoje vizije idealne države podrazumijevaju na neki način da cilj odgoja treba biti, u prvom redu, formiranje idealnih građana. Njihov je pokušaj, prema mišljenju Milana Polića, također završio u manipulaciji.¹⁰ J. J. Rousseau predstavlja najznačajnijeg filozofa odgoja nakon Platona. On je napisao djelo koje je posvećeno upravo filozofiji odgoja u užem smislu te riječi što znači da je filozof u središte interesa postavio upravo odgoj u svim svojim segmentima i to ne samo na deskriptivnoj nego i na normativnoj razini. Dakle, Rousseau se ne zaustavlja samo na opisanju fenomena odgoja nego daje konkretne upute o tome kako treba odgajati djecu i mlade. U tom smislu njegovo promišljanje odgoja

8 Usp. *isto*.

9 Više o Aristotelovom pristupu odgoju vidi u: *isto*, str. 53-66.

10 Više o Morusu i Campanelli vidi u: *isto*, str. 67-77.

sadrži i normativnu dimenziju. Riječ je o djelu pod naslovom *Emil ili o odgoju*. Novost u njegovom pristupu je svakako naglašavanje primata prirodnog odgajanja. Prirodni odgoj bi bio odgoj u kojem se u prvom redu vodi računa o djetetovim prirodnim sklonostima i tempu potrebnom za njihov razvoj te mogućnosti da se one spontano usavršavaju. Pritom Rousseau piše i o negativnom utjecaju kulture koja, prema njegovom mišljenju, uništava djetetovo prirodno stanje i spontanost. Upravo kultura i civilizacija predstavljaju najveći rizik za čovjekovo „zdravo“ odgajanje. Iako je bilo još filozofa koji su povremeno komentirali odgoj (i obrazovanje) zaustavit ćemo se na Rousseau. Filozofi koje smo do sada naveli bitni su zbog najmanje dva razloga. S jedne strane, važni su zbog toga što su se bavili promišljanjem biti odgoja u svim njegovim aspektima i utvrdili da je to područje od iznimne važnosti kako za pojedinca tako i za društvo, no s druge strane, otvorili su i neke bitne teme o kojima i danas raspravljamo, poput rasprave o tome treba li naglasak staviti na intelektualni ili moralni odgoj ili na oba. Ako je odgovor da su obje dimenzije jednako bitne za čovjekovo potpuno ostvarenje i dalje ostaje pitanje na koji način se one mogu najbolje razviti.

4. Filozofija odgoja u suvremeno doba

4.1. *Metoda umjesto autoriteta*

Kao što možemo primijetiti filozofija odgoja se u određenom smislu javlja gotovo istovremeno s počecima nastanka filozofije.¹¹ Sve do suvremenog doba, može se govoriti, međutim, o dvije temeljne i ujedno po mnogočemu suprotstavljene koncepcije odgoja i to o tradicionalnom odgoju u odnosu na suvremeni.

„Za razliku od tradicionalnog odgoja, koji se temeljio na neupitnosti odgojnog autoriteta i koji je po načelu „slušaj – pamti – ponovi“ bio usmjeren održavanju postojeće stvarnosti, suvremeni je odgoj okrenut budućnosti. U svijetu u kojem znanja zastarijevaju dnevno, pretjerano pamćenje postaje kontraproduktivno. Od pojedinca se ne očekuje postojano pamćenje mnoštva „činjenica“, već

11 Kao što smo vidjeli već sa sofistima započinje rasprava o odgoju (i obrazovanju).

*sposobnost istraživanja, neprestanog učenja i stvaralaštva. To pak pretpostavlja sposobnost kritičkog mišljenja. Stoga za neupitne autoritete tu više nema mjesta. Svijetu brzih promjena umjesto autoritarnog društva primjerenija je demokracija, a umjesto kolektivističke svijesti osobnost*¹². Vrlo je znakovito da se u odnosu između tradicionalnog i suvremenog odgoja u prvom redu nameće problematika autoriteta, tj. načina dolaska do znanja. Taj je autoritet u prošlosti bio učitelj/profesor koji je prenosio znanje i za kojeg se smatralo da daje gotovu fiksiranu istinu, dok se danas takav pristup, zbog više razloga, dovodi u pitanje. Primjerice, onaj tko uči, tj. učenik je u takvom pristupu pasivan jer „dobiva“ znanje umjesto da ga sam traži i otkriva. Zatim, što je mnogo bitnije, umjesto učitelja/profesora kao onoga tko jamči znanje, potrebno je koristiti različite metode dolaska do spoznaja i znanja kako bi učenici mogli sami utvrditi i provjeriti je li ono do čega su došli zaista znanje. Dakle, umjesto pouzdanja u učitelja/profesora (kao „posjednika znanja“) javlja se potreba primjene odgovarajućih metoda. Metoda će tako zamijeniti dosadašnji autoritet učitelja/profesora.

4.2. Odnos učitelj-učenik i pristup istini (znanju)

U suvremenom pristupu odgoju (i obrazovanju) od iznimne je važnosti posvijestiti važnost odnosa učitelja prema učeniku, odnosno profesora prema učeniku. O njihovom odnosu ovisi uspješnost poučavanja, tj. učenja. U prošlosti je pozicija učitelja/profesora bila tumačena na specifičan način, kao što smo ranije vidjeli, u smislu da je profesor taj koji prenosi znanje dok je učenik taj koji ga prima. To znači da učitelju pripada središnja uloga te da je on ključni faktor za dolazak do znanja. Iako možemo reći da je situacija po tom pitanju u mnogočemu i danas slična, jer učitelj je i dalje nezaobilazan, no ne i jedini faktor u dolasku do znanja, danas se ipak uvelike promijenilo shvaćanje uloge učitelja. On više nije središnji autoritet, nego suradnik u nastavi (poučavanju). On pomaže učenicima da se aktiviraju i sami stječu znanja. Važno je dakako vidjeti na koji način se uopće shvaćala istina i kako se do nje dolazilo. Uloga učitelja/profesora

¹² Milan POLIĆ, *Činjenice i vrijednosti*, Zagreb, 2006., str. 20-21.

ovisila je upravo o interpretaciji istine i načinu dolaska do nje. Još od Sokrata i Platona potječe shvaćanje istine prema kojemu proizlazi da je ona oduvijek prisutna u čovjeku, samo je se treba prisjetiti. Uloga učitelja očituje se u tome da učeniku pomogne doći do istine koju već posjeduje. Dakle, učitelj nije taj koji „daje“ istinu nego samo pomaže da ju ovaj otkrije. Sokrat i Platon imali su svoje metode kojima su učenike poticali na traženje i otkrivanje znanja, a mi danas imamo svoje. Tako npr. ono što se danas smatra presudnim je motiviranje učenika, tj. poticanje na aktivno traženje istine koja, čini se, nije u nama i za koju se utvrdilo na mnogo primjera u prošlosti (u kojima su otkrivene zablude) da nije fiksirana i jednom zauvijek dana. Da bi učenik tražio istinu potrebno ga je na to motivirati. Također je bitno ukazati mu na značaj poduzimanja osobnog istraživanja jer samo na taj način njegovo će znanje postati zaista njegovo, bez obzira na to o kakvom je znanju riječ. Ako prihvatimo da istina nije konačna onda je potrebno uvijek nanovo istraživati, učiti i stvarati i upravo u poticanju na to očituje se ključna uloga učitelja/profesora. Pored toga danas imamo i više izvora znanja. Učenik više nije „osuđen“ gotovo isključivo na učitelja/profesora kao temeljni izvor znanja nego su mu na raspolaganju mnogi drugi izvori koji se nalaze u njegovom neposrednom okruženju poput: biblioteka, mas medija te interneta.

4.3. Spoznaja i/ili vrijednost?

Rekli smo na početku da je cilj filozofije odgoja potpuno ostvarenje osobe, stavljajući pri tom osobiti naglasak na intelektualni i moralni odgoj. Ako damo prioritet znanju nameće se pitanje može li ono biti jamac za ispravno djelovanje? Već u antici raspravlja se o tome mogu li se ove dvije komponente odvojiti ili predstavljaju nerazdvojivu cjelinu. U prošlosti je bilo pokušaja da se one odvoje. Sokrat¹³ je, prema Milanu Poliću, isticao gotovo nužnu vezu izme-

13 „Ako je dakle istina jedna i opća i ako kao takva prebiva u svim ljudima, a Sokrat vjeruje da je upravo tako, onda onaj tko na bilo koji način radi štogod protiv istine ili vrijeda istinu u bilo kojem čovjeku, ili vrijeda istinu u svakom čovjeku, pa i u sebi samome. Kako je, pak, po Sokratovu uvjerenju, istina sama po sebi najveće dobro i samo je u istini moguće dobro, tj. dobro je samo ono što je istinito, to je onda neistina moguća samo kao zlo, a zlo kao neistina (...). (...) Nitko pak, vjeruje Sokrat, ne bi sebi činio zlo namjerno, tj. kada bi znao što je za njega dobro. Stoga, ako je istina opća, a s njome i dobro, to onda nitko nikome ne bi činio zlo kada bi znao što

đu znanja i djelovanja, smatrajući da je znanje garancija ispravnog djelovanja, dok je Aristotel pokazao kako to nije točno.¹⁴ U tom smislu M. Polić, referirajući ponovno na Aristotela ispravno zaključuje: „znanje je samo po sebi nemoćno da koga pokrene na ispravno djelovanje, već je za to potrebna i ispravno usmjerena volja (medicinsko znanje nedovoljno je na primjer da liječnika odredi za ispravno liječenje bolesnika, nego on osim što zna kako treba, mora i htjeti postupati ispravno)“.¹⁵ Volju, čini se, treba 'moralno odgojiti', a to je moguće pomoću navike.¹⁶ Čini se da je treba vježbati kako bi bila istrenirana za ispravno postupanje. Pitanje je, međutim, na kome je teret treniranja – samom odgajniku, roditelju, učitelju/profesoru ili društvu u cjelini, ili svima zajedno?

4.4. Suvremeni „div“ filozofije odgoja - John Dewey

Jedan od najistaknutijih predstavnika suvremene filozofije odgoja je John Dewey. Njegovo najpoznatije djelo iz ovog područja nosi naslov *Odgoj i demokracija*.¹⁷ Djelo predstavlja uvod u filozofiju odgoja. U njemu se Dewey posvetio onim temama koje su najuže vezane za promišljanja odgoja kao čovjekove temeljne potrebe, poput: obrazovanja kao životne potrebe, vezi između odgoja i društva, načinima i ciljevima odgoja, odgojnim metodama, odgojnim vrijed-

je dobro, jer je zlo učinjeno drugome zlo učinjeno samome sebi. Svatko dakle tko čini drukčije čini to samo iz neznanja. Odatle Sokrat zaključuje: 'neznanje je izvor sviju zala'“. Isto, str. 14.

- 14 „Aristotelov je pristup čovjeku bio bitno drugačiji. On je smatrao da netko može točno znati što je dobro, pa da ipak čini zlo. Dapače, svoje znanje može učiniti sredstvom za ostvarenje zle namjere. Prema tome samo znanje još ne jamči ispravno djelovanje i nije dovoljan uvjet moralnosti. Takav Aristotelov pristup proizlazi iz njegova uvjerenja o unutrašnjoj rascjepljenosti uma na teorijski i praktički. Pri čemu je teorijski um, promatračko mišljenje, odnosno razum, djelatno nezainteresiran i nedjelotvoran, jer on se bavi onim što je nepromjenjivo, što ne može biti drukčije, tj. onim što je nužno. Dok se nasuprot njemu praktički um, ili moralna volja, bavi onim što može biti i drukčije, jer nije nužno nego naprotiv moguće“. Isto, str. 14-15.

- 15 Isto, str. 15-16.

- 16 „No ako razum po pretpostavci nije dovoljan da u volji probudi dobru namjeru, tj. da volju podredi sebi i u sebi prisutnoj istini, onda volju na pokoravanje razumu i istini može prisiliti samo nešto i njoj i razumu izvanjsko. Drugim riječima, volju koja se sama po sebi ne pokorava razumu i istini, te ne slijedi pravi izbor (tj. prave vrijednosti), niti ju sam razum za to može pridobiti ili na to prisiliti, potrebno je 'moralno odgojiti'. To je pak mimo obrazovanja koje se oslanja na razumnu spoznaju moguće samo kao izvanjsko oblikovanje volje ili navikavanje na vrlinu“. Isto, str. 16.

- 17 Nemamo hrvatski nego srpski prijevod. John DEWEY, *Vaspitanje i demokracija* (uvod u filozofiju vaspitanja), Obod, Cetinje, 1966.

nostima¹⁸, razlici između konzervativnog i progresivnog obrazovanja, itd.¹⁹ Odgojne vrijednosti, smatra on, ionako procjenjuje intelekt te se čini da nema napetosti između intelektualnih i moralnih sklonosti u čovjeku. Dakle, njegov je stav da nema potrebe posebno izdvajati niti intelektualnu niti moralnu komponentu u čovjeku budući da one uvijek dolaze zajedno. Ono što treba učiniti jest suočiti učenike s određenim problemom, i posljedicama koje on sa sobom povlači. Zatim treba predvidjeti aktivnosti koje predstavljaju tipične situacije u kojima bi se problem mogao pojaviti. Cilj je da učenik razumije smisao izloženog problema, a samo razumijevanje, prema mišljenju Deweya, ujedno označava i procijenjivanje. Razumijeti nešto u određenom smislu znači znati to procijeniti.²⁰ A kada osoba nešto procijeni, ona će se prema tome i postaviti, odnosno, ponašati, što znači da sama spoznaja na neki način uključuje i odgojni aspekt. John Dewey vidi odgoj kao cilj iznad kojega nema višeg cilja. Za njega je odgoj proces (i to, može se reći, cjeloživotni), a ne tek konačni rezultat. Odgoj je krajnji cilj odgojnog procesa. Ispunjenje tog cilja označava da je čovjek sam sebe ostvario u potpunosti (da je razvio i usavršio sve svoje potencijale i postao potpuno odgojena osoba). A to može postići tek ukoliko ga se na prvom mjestu odgaja da bude osoba (tj. pojedinac), a tek onda član društva ili pripadnik određene države. I ne samo to. Na taj način će se također izbjeći i mogućnost manipulacije. U određenom smislu može se reći da je cilj odgoja stalna mogućnost za razvijanje.²¹

Umjesto zaključka

Kako bi čovjek postao uistinu čovjek u punom smislu te riječi treba mu omogućiti da razvije sve svoje sposobnosti i potencijale. Drugim riječima, potreban mu je odgoj i obrazovanje. Sposobnosti koje su najbitnije za njegovo potpuno ostvarenje su intelektualne i moralne. Već je Aristotel, kao što smo vidjeli, ukazivao na važnost

18 Usp. *isto*, str. 163-175.

19 Usp. *isto*.

20 Usp. *isto*, str. 164.

21 Usp. *isto*, str. 73.

razvoja i usavršavanja intelektualnih i moralnih kreposti ili vrlina. Danas se naglasak stavlja na intelektualne i raspravlja se o tome trebaju li škole vršiti odgojni utjecaj? No, i dalje ostaje otvoreno pitanje treba li škola brinuti samo o informativnom ili i o formativnom utjecaju na učenike. Vidjeli smo da Dewey smatra kako već sama informativna razina označava u određenom smislu i formaciju, jer razumijeti istinu znači odrediti se prema njoj, tj. odlučiti o mogućem načinu djelovanja. No, ne slažu se svi s Deweyevim stavovima. Budući da živimo u društvu u kojem se događaju stalne promijene i u kojem se iz dana u dan otkrivaju nova znanja, čovjeka, tj. učenika treba neprestano poticati na istraživanje, kritičko promišljanje i vrednovanje svega što ga okružuje. Znanja, čini se, nisu dana jednom zauvijek, ona se trebaju otkrivati i neprestano propitivati, a na taj način otvara se i stalna mogućnost procjene i mogućnosti određivanja naspram vrednota. Već je navođenjem teme, tj. problema i pripadajućih mu rješenja učitelj/profesor otvorio mogućnost rasprave o odabiru i prosudbi vrijednosti određenog rješenja. U tom smislu u školama se i dalje paralelno odvija intelektualni i moralni odgoj, iako sada na nešto drugačiji način nego u prošlosti. Nadamo se da će tako i ostati.

PHILOSOPHY OF EDUCATION

Summary

In order to become a human person at fullest, a person needs to be allowed to develop all his capabilities and potentials. In other words, he needs education and formation. Moral and intellectual capabilities are the foremost important. Aristotle pointed to the importance of development and perfection of intellectual and moral virtues. Today the intellectual capabilities are accentuated, and it is discussed whether the schools should act in the field of development of moral qualities, formation. Since we live in a society undergoing constant changes, and in which from day to day new knowledge is discovered, a man, i.e. a student must constantly be encouraged to research, critically think and evaluate everything that surrounds him. Knowledge is not given one time for good, it has to be discovered and constantly questioned, that opens possibilities for a continuous evaluation and the possibility of taking a stand towards virtues. By the choice of a theme, i.e. of a problem, and its possible solutions teacher/professor opened the possibility for a discussion regarding the choice and evaluation of a certain solution. In this sense in schools a parallel intellectual and moral education is going on, albeit in a somewhat different manner in respect to the past. Let us hope that it will continue.

Key words: upbringing, education, goals of upbringing, intellectual and moral education.

